

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De 'Groote Christelycke Zee-vaert' en 'De God-vreezende Zeeman', hun meer dan driehonderd jarige rol als toeverlaat voor zeevarenden

Groot, S.J. de

Citation

Groot, S. J. de. (1977). De 'Groote Christelycke Zee-vaert' en 'De God-vreezende Zeeman', hun meer dan driehonderd jarige rol als toeverlaat voor zeevarenden. *Mededelingen Van De Nederlandse Vereniging Voor Zeegeschiedenis*, 34, 5-18. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305518>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305518>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ARTIKELLEN

De "Groot Christelycke Zee-vaert" en "De God-vreezende Zeeman", hun meer dan driehonderdjarige rol als toeverlaat voor de zeevarenden.

Dr. S. J. de Groot.

"Soo naer het Water is Soo naer is de Doodt gewis" (Groot Christelycke Zee-vaert, 1680, blz. 7).

Er is in de maritieme geschiedschrijving over de beginperiode van onze jonge Republiek geen onderdeel zo verwaarloosd en toch voor de zeevarenden van zo wezenlijk belang als dat van de godsdienstige verzorging. Hetgeen toch op zijn allerminst verwonderlijk is. Het verblijf op zee - gedurende vaak vele jaren en onder zeer primitieve omstandigheden -, het aandoen van verre en vreemde landen, het in feite voortdurend in levensgevaar zijn en de eenzaamheid is dragelijk gemaakt mede door het hechte geloof. Wanneer wij thans als moderne mens ons verdiepen in de daden onzer voorvaderen en hun geschriften lezen, vergeten wij al te vaak, dat het de nu uiterst zwaar gevonden protestants-christelijke opvattingen waren die zoveel barre tochten goed deden eindigen en dat waar het fout ging, de benarde zeeman er opnieuw kracht uit wist en had te putten. Het godsdienstig gebeuren speelde een belangrijke rol in het leven van de zeeman, niet alleen in het geestelijk vlak, maar toch ook door het verschaffen van leefregels en het "verklaren" van de natuurverschijnselen. Ik geloof zelfs dat het voor de zeeman van nog meer betekenis was, in de periode van eind 1500 tot midden vorige eeuw, dan voor de landman. Hetgeen benadrukt wordt door het hiervolgende:

"Een Lant-man heeft een kloecken Zeeman dus aen gesproken:

Gaet en betrouwet nu op eene planck u leven viervingers van de doot, of 't alderhoogste zeven.

Wat my belanght sprack hy verder

Te staen op vaste gront, ick achte wonder soet

Wanneer het ongeweer de zee opswellen doet

Veel liever op het lant, ick drage armoets wee

Dan wonderryck te zijn op de verbolgen zee."

(Groot-Christelycke Zee-vaert, 1680, blz. 6.)

Op de grote schepen voeren in den beginne reeds predikanten mee als geestelijke verzorgers 1). Een boete-systeem, het inhouden van gage bij het ongeoorloofd afwezig zijn bij de scheepsgodsdiensttoefeningen of het excessief gebruik van godslasterlijke taal, bracht uiterlijk tenminste de dwalenden weer op het goede pad. Op kleine schepen, waar het ondoenlijk was een predikant aan te stellen, werd deze rol veelal overgenomen door de krankenbezoeker (ziekentrouster). De krankenbezoeker werd eveneens aangesteld door de kerk 2). Toch zal dit ook nog een vrome wens geweest zijn op het merendeel der schepen. Het door de schipper dagelijks lezen uit de bijbel en het zingen uit de psalmboeken diende af en toe nog aangevuld te worden met een korte prediking. Een voorbeeld van een zeemansliedboek is dat van Adrianus Stellingwerf, "Stigtelijke zee-man, lezende en zingende verscheyden noodzakelijke en vermakelijke nieuwe liederen op de Zeevaart passende", te Amsterdam in 1708 verschenen bij de Weduwe van Gysbert de Groot. 23). Dit nu zou het wenselijk maken elke schipper een soort "theologische spoedcursus" te laten doorlopen, hetgeen een ondoenlijke en zinloze zaak zou zijn. De moeilijkheid werd ondervangen door de "Huys-postil" en de "Zee-postil", zowel als door boeken waarin aangewezen werd wat op welke dag te lezen. Door hieruit voor te lezen of te laten meelesen en er met elkaar over te spreken, was de schipper, varende zonder predikant en krankenbezoeker, in staat toch de godsdienstige verplichtingen naar behoren te vervullen. Het gevaar werd zo vermeden, dat er op de schepen zomaar wat in het wilde weg getheologiseerd werd. Wij zouden de scheurkalender met de dagelijkse opbeurende tekst als laatste relict kunnen zien van het geestelijk begeleiden op afstand zoals in de zeepostil. Ondanks het feit dat zeepostillen voor de zeevarenden werden geschreven, werden ze ook aangeprezen aan "minvermogene stedelingen of landbewoners, die zich veelal, door armoede, of andere omstandigheden, van de openbare godsdienst verstoken zien, ..." Dit informatieve citaat vinden wij in het voorbericht, van Johannes Hazeu Corns. Zoon, van de Godvreezende Zeeman edities 1815 en 1828. Schrijver dezes bezit een tweetal van dit soort boeken die beide vele drukken hebben beleefd. Het eerste is: "Groot Christelycke Zee-vaert, in XXVI Predikationen, In maniere van een Zee-postille",

door Adamum Westermannum, Bedienaer des H. Euangeliums tot Worckum in Vrieslandt, te Amsterdam in 1680 uitgegeven bij de "Weduw" van Theunis Jacobsz Loots-man, Boeckverkoopster op 't Water". Hieraan is toegevoegd de "korte beschryvinge van de Oude Anzee-Stadt Stavoren", eveneens van Westerman, maar hierbij wordt vermeld dat hij "Bedienaer des Heyligen Euangelii binnen Stavoren" is. De uitgeefster is de zelfde als van de "Groot Christelycke Zee-vaert". De bladnummering loopt gewoon door. (I-XXIV, 1-584, I-XVI, KL 8VO). Het tweede is: "De God - vreezende Zeeman, ofte de Nieuwe Christelyke Zee-vaart, bestuurd door schriftmatige verhandeling, van ses en twintig uyt gelezene schriftuurplaatsen", door N.S. V(an) L(eeuwaarden), te Amsterdam in 1761 uitgegeven bij Jan Morterre, Boekverkoper over het Zaandammer Veer. Gemakshalve zal verder naar deze publicaties verwezen worden als Groot Christelycke Zee-vaert en Godvreezende Zeeman. Dit zijn niet de enige zee-postillen, wel de belangrijkste. Zo bestaat ook "Den nieuwen Kattwycker christelycke zee-vaart, versien met nieuwe christelycke gezangen, rymen en gebeden, zeer bekwaem voor alle zeevarende en and're personen...", van F.Willemsz. van der Hart, waarvan de tweede druk in 1732 te 's-Gravenhage bij C. van Zanten verscheen. 24).

Het geleidelijk verbreken van de banden met Spanje gedurende de tweede helft van de 16e eeuw ging, zoals een ieder weet, vergezeld van de overgang naar het protestantisme. Binnen dit protestantisme bestonden reeds vanaf het begin verschillende stromingen. De meeste leidende personen uit de opstand tegen Spanje en vele hervormingsgezinden van het eerste uur vertegenwoordigden het in onze eigen cultuur gewortelde nationaal-gereformeerde vrijzinnige beginsel 3). Hiertoe behoorden de verdraagzame kooplieden, de oprichters van Oost-Indische Compagnie en de rekkelijke regenten, soms meer libertijns dan rechtgelovig. De vertegenwoordigers van deze opvatting van het protestantisme, de Remonstranten, werden ook wel de "Rekkelijken" genoemd. Zij gingen uit van een pluriforme kerk, waarin Hervormden, Lutherse en Doopsgezinden een plaats zouden hebben, terwijl men tevens verdraagzaam stond tegenover de Katholieke Kerk daarbuiten. 4). Hier tegenover stond de stroming van het confessionalisme, de aanhangers van het uit het buitenland ingevoerde Calvinisme, die men ook wel de "Preciesen" noemt. Het is hier niet de bedoeling in te gaan op de geschiedenis van het protestantisme van de Nederlanden. Toch is enig inzicht in de gang van zaken van belang voor het plaatsen van de beide "zee-postillen" die hier besproken zullen worden, de Groot Christelycke Zee-vaert en de Godvreezende Zeeman.

Voor de net onafhankelijke Nederlandse staat was het van belang, dat het een duidelijke ideologie, een eigen gezicht had, waardoor de omringende landen konden zien, dat het land een duidelijke identiteit bezat. Er waren reeds contacten met Frankrijk en ook Engeland toonde belangstelling voor ons land. De toen reeds latente typisch Nederlandse drang om veel richtingen in de godsdienstige opvattingen te onderscheiden en te bezitten, kwam de Staten niet van pas. De tijd was nog niet rijp voor het naast elkaar bestaan van velerlei opvattingen, laat staan dat men inzag dat alle wegen naar Rome leidden. Tijdens de te Dordrecht gehouden synode van november 1618 tot januari 1619 leden de Remonstranten een definitieve nederlaag. In feite waren de Staten-Generaal hier teleurgesteld over. Zij hadden gehoopt, dat de eenheid in de kerk bewaard zou kunnen worden. De voornaamste aanvoerders van de "Rekkelijken", Johan van Oldenbarnevelt en Hugo de Groot, raakten bij Staten en Prins uit de gratie. Arminius was reeds eerder midden in de strijd gestorven. Toch is het afbreken van de meer vrijzinnige opvattingen een geleidelijk proces geweest en in feite zijn ook de "Preciesen" teruggedrongen in kleine groepen. De grote massa van de hervormden in de 18e eeuw was bepaald niet geobsedeerd door de vraagstukken die het verschil uitmaakten tussen de "Rekkelijken" en de "Preciesen". In tegendeel, meer rationalistische en arminiaanse opvattingen bleven in de practijk gehandhaafd. Het langst is de opvatting van het confessionalisme te bespeuren geweest in de eenvoudige godsdienstige geschriften voor de zeeman. De drang naar vernieuwing binnen de eenvoudig levende zeemansbevolking is nooit groot geweest; gevoelens van traditie hebben altijd de overhand gehouden. Het meest uitgesproken is dit verschijnsel te bespeuren bij de vissersbevolking. Het was vooral de Hervormde Kerk, die een grote invloed op de opvarenden van vissersschepen had. Maassluis en Vlaardingen waren spoedig na de opstand tegen Spanje overgegaan naar de Hervormde Kerk. Aan het eind van de 16e eeuw was er op Scheveningen vrijwel geen Katholiek meer te vinden (eerste predikant in 1578!). 5). Mogelijk behoorden delen van Noord-Holland en West-Friesland tot de Doopsgezinden 6). Van Gelder beschrijft het conservatieve

en achterdochtige karakter van de vissersbevolking zeer kernachtig. "Zoo ontwikkelde de geest van de visschersbevolking zich niet naar de ruimte van de zee, maar naar het onveranderd kleine, bekrompen en benauwde ruim van hun haringschuit, die hun eenige wereld was en is". 7). Zoals Kranenburg zegt: "Haar conservatisme uitte zich vooral in uiterlijke godsdienstzaken". 8). Het is geen toeval dat er zelfs een opstand onder de vissers in Vlaardingen ontstond, toen er een nieuwe psalmberijming in 1775 uitkwam. 9). Het lange leven de "Godvreezende Zeeman" beschoren, waarop later wordt teruggekomen, is er ook een aanwijzing voor. Dat de invloed van de Godvreezende Zeeman bij de zeevarenden in het algemeen reeds afnemende was aan het begin van de 19e eeuw, behalve bij de vissers, moge blijken uit de volgende citaten uit de voorrede tot het drukken van 1815 en 1828 van Petrus Haack, predikant te Amsterdam. "Op een mijner vorige standplaatsen, geheel door de vischerij op de Noordzee bestaande, (Het leraar lievend Zwartewaal,) heb ik meer van nabij zeelieden leeren kennen, en ik kan tot hunnen roem melden, dat zij in godsdienstigheid uitblonden; zij waren gewoon, bijzonder op den dag des Heeren, zoo veel de tijd en gelegenheid toeliet, de heiligen schriften en godsdienstige boeken te lezen. En ik twijfel geenzins, of er zulken, behalve onder de visschers, ook op de Koopvaardij schepen en op de oorlogschepen, nog zeelieden gevonden worden, bij welken de godsdienstige begeerte onzer voorvaderen, ..., nog plaats heeft". Het is opvallend dat de Groot Christelycke Zee-vaert veel milder is in de opvattingen en veel leesbaarder dan de Godvreezende Zeeman. Aan het slot van het eerst genoemde blijkt dit reeds, als Westerman benadrukt:

"Niet op den gestelden letter siet Maar merckt wat den sin bediedt".

Hetgeen gevolg wordt door:

"Duldet alles Christelyck Want feylen is Menschelyck".

Het tweede ademt door het gehele boek een somber Calvinisme, waaruit geen levensblijheid spreekt. In gesprekken met vissers die in hun jonge jaren de Godvreezende Zeeman gebruikten, is gebleken dat vele van hen er net zo over dachten: "het hoorde er echter bij". Tekenend is ook dat aan latere drukken van de Godvreezende Zeeman werd toegevoegd aan de titel "Naar den Zevenden druk (1748) onverminkt en onvervalscht uitgegeven."

De Groot Christelycke Zee-vaert, 1625-1743

Adam Westerman was rond 1600 predikant te Gaast en Ferwoude. In 1602 werd hij te Stavoren beroepen, in 1616 te Oosterlittens en in 1619 te Workum. Hij stierf in 1635. 10,11) De door hem gepubliceerde "Groot Christelycke Zee-vaert, in 1625 voor het eerst verschenen, is in wezen de omwerking van zijn reeds in 1611 gedrukte "Christelycke Zeevaert". Volgens de schrijver heeft hij zevenmaal het laatst genoemde boek uitgegeven, terwijl hij het intussen aanvulde en verbeterde. Daarnaast schijnt het ook nog door andere uitgever

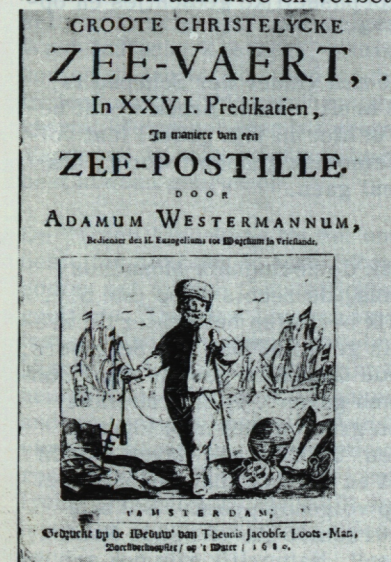

fig. 1

nagedrukt te zijn, volgens Westerman's eigen opgaaft zelfs viermaal in een jaar. Met als gevolg dat er veel exemplaren in omloop waren. "Middelertijd", zo schrijft de auteur in zijn voorwoord tot de lezer, "ben ick, soo mondelijck als schriftelijck gebeden, om den Zeevarende-man al voorder te dienen, oock het Oorloghs-volck die met bestellinge varen, die de loffelijcke en nootwendige Compagnien haer verbonden hebben, en die de levende stemme van Gods Heylige-Predicatie, so op de Heylige dagen, als andere tijden, ontbreekt, om onderwezen en geleert te worden in de Saligmakende kennisse hares Saligmakers Jesu, gesterckt in alle zwarigheid, en geoeffent in alle Godsaligheydt, soo binnens boorts, aen 't lant, als aen vreemde plaetsen". Zijn antwoord op dit verzoek is de volledige omwerking van zijn "Christelycke Zeevaert" en sterke uitbreiding, doch zijn eerste zee-postil is volledig opgenomen in de nieuwe. Hij hoopt dan ook "dat also mijnne voorige Zee-vaert, niet voor scheur-papier, noch by ponden in de Apotekers-winkels is verkocht, noch in de Boeckverkoopers winkel blijven liggen".

Terwille van de leesbaarheid verwerkt hij vele "vermaeckelycke Historien, notabele geschiedenissen gestelt, alles ter eeren Gods, en verbeteringe des Levens". Dit laatste zat hem kennelijk hoog, want in 1628 verscheen van hem te Amsterdam "Vrije jaarmerckten voor den volcke Zions in de welcke de sonden ende grouwelen die heden ten daghe in de jaermerckten ende Kermissen in swangh gaen, ontdeckt en gestraft werden".

De "Groote Christelycke Zee-vaert" is opgedragen aan de "Gedeputeerde Staten van Vrieslandt", de "Raden ter Admiraliteyt Dockum" en de "Burgemeesteren der Zee-Steden, Doccum, Harlingen, Worcum, Stavoren ende Hindeloopen". Deze opdracht wordt direct gevolgd door een historisch opstel over de geschiedenis van de zeevaart, in het bijzonder die van de jonge Republiek. "Wat sullen wij anders van haer seggen, dan dat sy deze alle ter Zee verre te bovengaan...". Besproken worden o.a. de oprichting van de Oost-en West-Indische Compagnie en de verovering van de zilvervloot. Wij treffen er ook een vermakelijk gedichtje aan, waarin een matroos teruggekeerd van een succesvolle haringvangst en met een stuk wittebrood en een haring in de hand zegt:

"Na geen sieckten wij nu vragen
Hier is onse Medecijn
Die ons qualen kan verjagen
Hierop moet gedroncken zijn".

Na de opdracht, die gedateerd is "Worckum den 8 April, 1635.", volgt "d'Autheur tot den Christelycken en Aendachtigen Leezer", waaruit hierboven reeds uitvoerig werd geciteerd. Het slot van de voorrede verschilt van die in de druk van 1625. Deze eindigt, zoals Nijhoff 10) opgeeft: "Godt zeghene den Oost-en de West-Indische Compagnie, ende den recht vaerdighen Zee-handel". De voorrede in de druk van 1680 eindigt met: "Godt zegene den rechtvaerdighen Zee-handel, en beware den vrome Zee-man. Vaert wel". Daarna een aantal gedichtjes, waarop later zal worden ingegaan, en raadsels (o.a. over de tabak) en een lofdicht op de schrijver, o.a. het volgende raadseltje:

"Daer is een kruyt, men siet het eten noch drinken
Nochthans kan 't natuer, verstant en memorie krincken
Vele 't Gelt uyt de Buydel, de mot uyt de Kleeren houwen
En bedroeven op 't hoogst Kinderen ende Vrouwen-Tabak."

Dan begint de werkelijke zee-postil bestaande uit 26 preken. Gezien de inhoud en lengte is het onwaarschijnlijk, dat er een preek per twee weken gelezen zou zijn. Waarschijnlijker is, dat sommige stukken meermalen per jaar gelezen werden. Elke preek begint met een verwijzing naar een bijbeltekst, daarna volgt een uitvoerige verklaring en leer, soms met aantekeningen, anecdoten en gedichtjes. Ook wordt af en toe de preek afgesloten met een gebed. Het is weinig zinvol alle preken te noemen en ook om er enige regels aan te besteden. Daarom volgt hier een selectie van de titels met een bloemlezing van toepasselijke gedichtjes en opmerkingen.

De eerste preek is "Dat Godt een Autheur des Zee-vaert, ende een vinder der Schepen is, ende om besondere oorsaken de Zee-handelingen verordineert heeft". Deze preek wordt besloten met een opmerkelijke "Schippers Prognostocatie", die ik hier in zijn geheel laat volgen. "Daer is een Visch die een kap heeft, die daarom een Zeemonick genoemd wordt, als die hem boven water laet sien, so betekent hy dat de Zee hol sal gaen.

Soo haest den Monick boven Water swiert,
Stracks door onweder de Zee raest en tiert".

In de oude dierenboeken van de 15e en 16e eeuw treffen wij vaak de zeemonnik Monachus marinus aan en ook zijn directe superieur de Episcopus marinus, de zeebisschop (zie b.v. in Conrad Gessner's Fischbuch, 1563, blz. 105). Vermoedelijk betroffen het echter de zeeengel of zeeduivel, twee bekende vissoorten. De vijfde preek is getiteld "Dat alle Schippers, Koop-lieden, Factoors, Commisen, en alle die over vertrouwde Goederen gestelt zijn, Conscientieuse sorgen moeten dragen om goede rekenschap te kunnen geven". Hier treffen wij veel puntigheden aan, o.a.: "Den kleynen Dief men hanght, den grooten laet men lopen, den Kleyn niet veel en steelt, den Groot met groote hoopen". en "De diefsche Raven vlieght daer heen, Betalen moet dat Duyfjen kleen", en ook: "Een goet en eerlyck man behoeft veel niet, 't Is te laet gespaert, als men de bodem siet". De hierop volgende preek: "Dat alle Zeevarende ende Reysende Liederen in vreemde landen ende op vreemde Havens ende Kusten, haer eerlyck ende Godsvruchtigh dragen ende aenstellen moeten". Natuurlijk zijn ook aan de

christelijke feestdagen afzonderlijke hoofdstukjes gewijd, t.w. Kerstmis, Nieuwjaarsdag, Goede Vrijdag, Pasen, Hemelvaartsdag en Pinksteren. De elementen worden evenmin vergeten: "Dat Godt een Heere der Winden zy", "Dat Godt een Heere der Wateren zy", "Dat Godt een Heere des Donders, Blixems en Onweders zy". In de laatstgenoemde treffen wij aan "wat middelen niet gebruyckt moeten worden". Veel heidense gebruiken worden hierin afgekeurd. Vermakelijk is de zin "Veele Papisten, 't welck grootelicks te verwonderen is, en maken 't niet veel beter dan de heydenen". Andere opmerkelijke zinnen; "Dat een Zeevarende Persoon in groote zee-noot, als oock in peryckel des Vyandts, ofte in wat swarigheyt yemant soude mogen vervallen, den Heere synen Godt aenroepen sal", "Dat een Zee-man geoorlooft is in tijde van grooten noot, het goet overboort te werpen, het Schip te lichten ende te verlaten, Maar niet geoorlooft, 't zy door Zee-noodt, ofte door de Vyandt, hem selves van 't leven te beroven, "Zee-varende ende Reysende lieden, hoe sy haer aenstellen en dragen moeten, wanneer sy Spoken, Geesten ofte Vertooningen, hooren ofte sien". De drieëntwintigste preek gaat over "Dat Zee-varende Personen, ende voorder een yegelyck, hem behoort te wachten voor de schadelijke Dronckenschap". Dit is een lange preek, hetgeen niet zo verwonderlijk is, zeemans dranklust kennende:

"t Is beter nuchteren zijn
Dan suyselen van Wijn
Want Wijn in overdaat
Seer weynigh wijsheyt vaet"

Uit de volgende preek "Dat alle Zee-varenden, ende een yegelyck hem moet wachten voor Onkuysheydt, Hoererye ende Overspel".

"Vrouwen schoon en wel van Keelen
Vindt men veel in de Bordelen".

en:

"Soo menigh haven, soo menigh Wif
Bergh Schipper en Bootsman sijn lijf".

Hier wordt ingegaan op de "Voornaemste oorzaken waar de onkuysheyt haren voort-gangh neemt ende gebeurt", uiteraard gevolgd door "Wat schaden en straffen dien over-komen sullen die de onkuysche wercken des vleeschs bedrijven", maar ook over "Wat Remedien ende Middelen gebruyckt sullen worden om deze schade en straffen t'ontgaan".

Na de zesentwintig preken volgen een aantal gebeden en liedjes. De gebeden worden in twee groepen gegeven. In de eerste, een twintigtal, herkennen wij duidelijk de gevaren van de tijd, zoals "Een gebedt, welke doen sal een Persoon op Galeyen, Toorenen, ofte Gevangenissen by den Turck, Barbarische ofte andere Menschen gevangen zijnde", "Een Gebedt voor de Walvisch-vangers, Visschers, ende Haringh-vangers", "Een Gebedt in aenvechtige des Duyvels en swarigheyt". Vervolgens een twaalfstal gebeden in gebruik op de Loffelijke Oost en West-Indische Zeevaart, waaronder "Een Danckzegginge tot Godt, als de Schepen sullen gekomen wezen voorby de drooghten van Abrolho, en by de Caep de Bona Esperance, ofte Oost-Indien" en een "Morgen" en een "Avondt-Gebedt voor Oorloghs-Volck op de Schepen", en een viertal kleine gebeden bij grote nood te gebruiken, o.a. een voor de "Walvisch ende Haringh-vangers". Hierop volgt een korte raad hoe schippers die een psalmboek bezitten, dit hier het best kunnen gebruiken.

De "Thien Liedekens tot het onderwijsinge ende vermakinge van de Zee-varende Personen", besluiten het boek in feite. Zoals b.v. "Een vermaen-liedt om matigh Vrolijk te zijn, genomen uyt mijnen Geestelijcken Prognosticatie. Op de Wijze: De Mey, die ons de groente geeft etc." De tekst hiervan is aardig. Het laatste liedje is een "Sched-Liedeken" Op de laatste bladzijde volgen enkele toegiften, waaronder de "Notabele Aenmerckinge, waarom een Visch aen t Hoofd eerst begint te vervuylen ende stincken. Hiermede wordt duydelijck te kennen gegeven, dat een voornaam Man, als hy hem tot een schandelijck leven geeft, oock veel andere terstont besmet". Aan de Groote Christelycke Zee-vaert is toegevoegd een beschrijving van Stavoren. Uit het nieuwe titelblad blijkt, dat, toen Westerman dit schreef, hij beroepen was te Stavoren. Hij schreef het in 1611. Het was toen al een bijlage bij de Christelycke Zeevaart. Uiteindelijk volgen dan de drie registers: "Register der texten, Der voornaemste Aenmerckingen in desen Boeck" en het, "Derde Register der gebeden ende Liedekens".

In het verhaal "'s Winters op de Noordzee" beschrijft hij een tocht met de Pernisser beuger "Castor" in februari 1879: "Daar wij niet vischten, maar naar de vischgronden zeilden, had heden de gewone godsdienstoefening eenvoudig en ernstig plaats. Twaalf in linnen zakjes geborgen bijbels worden rondgedeeld, en als de hoofden ontbloot zijn, leest Albert een psalm voor, die weldra door allen wordt aangeheven. Berthie leest daarop een kapittel uit het Evangelie van Johannes; er wordt opnieuw een psalmvers gezongen en de schipper besluit de plechtigheid met een toepasselijk gebed uit de Godvreezende Zeeman of de Nieuwe Christelijke Zeevaart, waarvan in 1725 de vijfde druk te Amsterdam het licht zag. Nadat de bijbels opgehaald en weggeborgen zijn, gebiedt Albert: "Bidden, Kleine Jan", en hoewel ik tevergeefs moeite doe, den aangesprokene op den donkeren achtergrond te ontdekken, hoor ik een zwakke slaperige kinderstem halffluid het "Onze Vader" bidden, waarna het avondeten wordt opgedischt." 19).

7) In zijn artikel geeft Kolkman een paar aardige anekdoten over de populariteit van de Godvreezende Zeeman en het "plicht doen" in de twintig-dertiger jaren van deze eeuw. 13).

De verschillende edities van de beide zeepostillen.

Het is niet de bedoeling een volledige vergelijking van de gevonden edities te geven. Een grondig onderzoek in allerlei bibliotheken zal zeer waarschijnlijk meer exemplaren en ook andere edities aan het licht brengen. Van beide boeken kon aangetoond worden dat er totaal minstens 35 edities bestaan. De verzamelde gegevens worden in tabelvorm gepresenteerd, terwijl een voorlopige nummering van de edities is aangebracht; voorts een verwijzing naar literatuur en waar de betreffende editie is te raadplegen. De Godvreezende Zeeman heeft bij een groot aantal uitgaven de vermelding welke druk het betreft; deze nummering is in een aparte kolom in de desbetreffende tabel aangegeven.

Gebezigde afkortingen:

UB - A'dam	-	Bibliotheek Gemeente Universiteit Amsterdam
UB - Utr	-	Bibliotheek Rijksuniversiteit Utrecht
UB - Leiden	-	Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden
MMPH	-	Bibliotheek Maritiem Museum Prins Hendrik, Rotterdam
NHSM	-	Bibliotheek Nederlands Historisch Scheepvaart Museum, Amsterdam
Vis. Mus. Vl.	-	Bibliotheek Visserijmuseum Vlaardingen
Gem. Arch. Vl.	-	Gemeente Archief, Vlaardingen
Gem. Rott.	-	Bibliotheek Gemeente Rotterdam
( )	-	onzeker

fig. 2

De Groote Christelycke Zee-vaert.

1625	1	Marten Jansz. Brandt, Boeck-vercooper aan de nieuwe kerck, in de Gereformeerde Catechismus, Amsterdam.	10)	
1631	2	Broer Jansz, woonende op de Nieu Zijdsachter Borchwal in de Silvere kan, Amsterdam	10)	UB-A'dam
1635	3	Abraham van de Putte, papier en boekvercooper op 't Water in de Lootsman, Amsterdam	10)	UB-A'dam Gem. Rott. NHSM

1649	4	Marten Jansz. Brant, Boeck-vercooper woonende bij Jan-Roonpoorts-Toorn, in de Gereformeerde Catechismus, Amsterdam.	10)	
1653	5	Gerrit van Goedesbergh, Boeck-vercooper op 't Water, tegenover de Nieuwe-brugh in de Delfse Bijbel-Amsterdam.	10)	UB-A'dam
1660	6	Gerrit van Goedesbergh, Boeck-vercooper op 't Water, tegenover de Nieuwe-brugh in de Delfse Bijbel, Amsterdam.		MMPH
1660	7	Weduw' van Theunis Jacobsz, op 't Water in de Lootsman-Amsterdam.	10)	UB-A'dam
1664	8	Abraham en Jan de Wees, Amsterdam		MMPH
1673	9	,Middelburg		UB-A'dam
1680	10	Weduw' van Theunis Jacobsz Lootsman Boeckverkoopster op 't Water, Amsterdam.		particulier bezit
1692	11	Weduwe van Gysbert de Groot, Boekverkoopster woonende op de Nieuwedijk tusschen de twee Haarlemmer meer-sluyzen in de Bijbel. Amsterdam.	10) 20) 24)	UB-Leiden
1704	12	C. Lootsman, Amsterdam.	21)	
1712	13	Gysbert de Groot, Amsterdam.	21)	
1715	14	Jacobus Conijnenberg, Boekverkoper op 't Water in de Lootsman, Amsterdam.	10)	UB-A'dam
1727	15	Isaak van der Putte, Papier en Boekverkoper op 't Water in de Lootsman Amsterdam.	10) 21)	
1719	16	d'Erve van de Weduwe Gysbert de Groot, Boek-vercoopers op de Nieuwen-dijk, Amsterdam.	10)	UB-A'dam NHSM
1743	17	Gysbert de Groot, Keur, Amsterdam	10)	UB-A'dam NHSM

Van de in totaal zeventien nu bekende drukken worden er zes, te weten de nrs. 6 (1660), 8 (1664), 9 (1673), 10 (1680), 12 (1704) en 13 (1712) niet vermeld in Nijhoff en van Hattum. 10). De in hun boek geciteerde druk van 1613 moet een exemplaar van de Christelycke Zee-vaert zijn. Er wordt gerefereerd naar de catalogus "Auctie van Dam van Noordeloos, item 1511". Westerman zegt zelf dat de eerste druk van de Christelycke Zee-vaert in 1611 verscheen en dat er in totaal zeven door hem verzorgde drukken uitkwamen, voordat hij de Groote Christelycke Zee-vaert schreef (zijn voorwoord uit 1635). Daarnaast bestonden weer volgens zijn opgaaf zgn. "piraten-edities". Mogelijk kwamen beiden vormen van Westermans boek nog korte tijd naast elkaar voor. De niet geraadpleegde editie 2 (1631) wordt opgegeven als "Christelycke zee-vaert ende wandel-wech, hoe een schipper, coopman ende reysende man in de vreesse Godes in zijn uyt ende in reyse.....hem houden ende draghen sal,..... Met een beschrijvinghe van de oude Anze stadt Stavoren. De 5e editie, Amstelredam, bij Broer Jansz, 1631. 8"- UB-A'dam.

Wat betreft de zeldzaamheid van al deze exemplaren is het aardig te citeren uit de tweede druk van Nijhoff en van Hattum, ". . . dat door het intensieve gebruik zoó stuk gelezen werd, dat slechts weinig exemplaren en dan nog bijna alleen die welke in openbare verzamelingen terecht gekomen zijn, zijn overgebleven."

De Godvreezende Zeeman.

1709	1	I		UB-A'dam
	2	II		
1719	3	III		UB-A'dam
	4	IV	(Gysbert de Groot, Amsterdam)	
1725	5	V	Gysbert de Groot, Amsterdam	19) UB-A'dam 25)
1742	6	VI	Gysbert de Groot, Amsterdam	UB-A'dam UB-Utr.
1748	7	VII	Gysbert de Groot Keur, Amsterdam	NHSM
(1754)	8	VIII	Gysbert de Groot Keur, Amsterdam	
1761	9	IX	Jan Morterre, Amsterdam	particulier bezit
1784	10	X	Jan Morterre, Amsterdam	UB-A'dam Gem Arch VI.
1815	11	1e	J. ten Brink, Gerritsz, Amsterdam	UB-A'dam NHSM
1828	12	2e	J. ten Brink, Gerritsz, Amsterdam	VisMus VL
1845	13	3e	J. ten Brink, Gerritsz, Amsterdam	21) UB-A'dam NHSM
1856	14		H. de Hooch (voor Evangelisch Verbond), Amsterdam	UB-A'dam Gem Arch VI
1859	15		C. Ridderhof Nz. Dordrecht	VisMus VI
1865	16	15e	Ten Brink en de Vries, Amsterdam	UB-A'dam MMPH NHSM
1882	17		J. van der Endt, Dorsman en Odé, Maassluis en Vlaardingen	VisMus VI NHSM
1902	18			12)

Als bijzonderheid wordt bij veel van de drukken opgegeven, dat deze geheel gelijk zijn aan de VIIe druk (1748). In grote trekken is dit juist. Echter in de 19e eeuw werd het aantal preken van 26 teruggebracht op 25 en de spelling aangepast. In de voorrede aan de lezer van de edities 11, 12 en 13 (1815-45) van Petrus Haack staat: "en erken gaarne, dat de verbetering

fig. 5

het eind van zijn populariteit was gekomen, is er mogelijk de verklaring voor.

Samenvatting

Uit wat hierboven is besproken en beschreven blijkt duidelijk, dat de Godvreezende Zeeman beschouwd moet worden als de rechtstreekse opvolger c.q. verdringer van de Groote Christelycke Zee-vaert. De Christelycke Zee-vaert, in 1611 verschenen en geschreven door Adam Westerman, voorzag in een grote behoefte, getuige de vele drukken. In 1625 publiceerde Westerman voor de eerste maal zijn Groote Christelycke Zee-vaert. Ook dit boek, in feite een sterke uitbreiding van het eerst genoemde, beleefde een groot aantal drukken. De laatste druk, die traceerbaar is, bevindt zich in de bibliotheek van het Nederlands Historisch Scheepvaart Museum te Amsterdam en wel die in 1743 verschenen. Maar ook in 1704, 1712 en 1727 verschenen er nog edities. Dus toen de "Godvreezende Zeeman ofte de Nieuwe Christelycke Zee-vaert" in 1709 verscheen, was de Groote Christelycke Zee-vaert nog steeds een veel gevraagd en gelezen boek. Pas na zesmaal gedrukt te zijn had de "Nieuwe Christelycke Zeevaart" het gewonnen van de oude "Groote". Van Leeuwaarden had de voor hem bruikbare elementen uit Westerman's zeepostil overgenomen, te weten opzet en indeling, de 26 preken gevolgd door gebeden en gezangen, en zelfs gebeden in totaliteit overgenomen, maar verder de Groote Christelycke Zee-vaert ontdaan van al wat zweemde, in dit toch zeer gedegen boek, naar een toon van vermaak. Zelfs "Een vermaen-Liedt om matigh Vrolijk te zijn" haalde het niet. De Godvreezende Zeeman werd naast de bijbel "het boek" voor de godsdienst-uitoefening voor de kleinere zeevaart, met name de visserij. Toch werd het in het eind van de vorige eeuw nog voor geschreven om aan boord van de oorlogsschepen per honderd manschappen een exemplaar te bezitten. In de hechte doch sterk conservatieve hervormde vissersgemeenschappen, niet strevende naar enige godsdienstige vernieuwing, maar vasthoudende aan het geloof en uitelijke godsdienstige zaken van de voorvaderen, bleef de Godvreezende Zeeman meer dan tweehonderd jaar in gebruik. In de voorrede en titel van de drukken van ca. 1859, 1882 en 1902 staat vol trots, dat het boek sinds 1748 woordelijk, onverminkt en onvervalst is overgedrukt. Niets is toegevoegd, alles gelaten zoals het was. Heden ten dage kennen de oudere vissers nog allemaal de "Godvreezende Zeeman" van het "plicht" doen (de scheepsgodsdienst-uitoefening), maar het lezen aan boord uit de zeepostil is ongeveer tegen de vijftiger jaren van deze eeuw in onbruik geraakt. Het somber taalgebruik spreekt nu nog maar weinigen aan. Het blijft een belangrijk feit, dat het slechts twee boeken waren die in feite meer dan driehonderd jaar verantwoordelijk waren voor de godsdienstige verzorging aan boord van onze Nederlandse zeegaande schepen en dat die boeken in totaal zeker 35 drukken beleefden.

der verouderde spelling en wijze van spreken, gelijk ook de verkorting van den zin der woorden, op zeer vele plaatsen het nog geschikter maakt, ". Deze herziening is er dan ook waarschijnlijk de rede van, dat de uitgever opnieuw de drukken is gaan nummeren. Dit kwam goed uit, daar ervoor precies 10 drukken verschenen waren. Het frontispies van de drukken van Morterre (9, 10) viel goed in de smaak en werd zeer zorgvuldig nagetekend, zodat het slechts in kleine details verschilt. Om de verkoopbaarheid te bevorderen werd door de uitgever Ten Brink de nu herziene Godvreezende Zeeman opgedragen aan de toen 80 jarige Luitenant-admiraal J.H. van Kinsbergen. Later heeft de uitgeverij van Ten Brink zich bedacht wat het opnieuw nummeren van de drukken betreft en hebben zij getracht weer aan te sluiten bij de oorspronkelijke nummering. Hierbij hebben zij een druk gemist, zodat hun 15e druk in feite een 16e druk is geworden.

Het is opmerkelijk dat, ondanks naspeuren in de grote bibliotheken, voornamelijk daar geen laatste editie (18) van de Godvreezende Zeeman te vinden is. Dat andere drukken schaars zijn, is verklaarbaarder. Het feit dat het boek aan

Rest mij nog een dankwoord aan Dr. A.H. Huussen te Haren (Gr.) voor zijn jaren lang getoonde belangstelling in het onderwerp en het doorlezen van het manuscript; de heer A.E. de Vries, bibliothecaris van het Maritiem Museum Prins Hendrik te Rotterdam, die ook in zijn "vrije" tijd behulpzaam was en Dr. J.P. van de Voort, documentalist van het Visserijmuseum te Vlaardingen.

Lijst van illustraties

- fig. 1 Frontispies van de Groote Christelycke Zee-vaert, editie 10 (1680).
- fig. 2 Titelbladzijde van de Groote Christelycke Zee-vaert, editie 10 (1680).
- fig. 3 Voorbeeld van drie gedichtjes uit de Groote Christelycke Zee-vaert, editie 10 (1680). Deze werden o.a. overgenomen door David Pietersz de Vries in zijn "kort historiael" (1655).
- fig. 4 Titelbladzijde van de "Korte beschryvinge van Stavoren", het bekende bijvoegsel aan alle edities van de Groote Christelycke Zee-vaert. (editie 10-1680).
- fig. 5 Frontispies van de Godvreezende Zeeman, editie 9 (1761).
- fig. 6 Titelbladzijde van de Godvreezende Zeeman, editie 9 (1761).

Referenties

- 1) Beylen, J. van, Schepen van de Nederlanden, Van de late middeleeuwen tot het einde van de 17e eeuw. Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon N.V., 1970, blz. 237.
- 2) Eekhof, A., Bastiaen Jansz. Krol, Krankenbezoeker, Kommies en Kommandeur van Nieuw Nederland (1595-1645), 1910. Wil men zich verder in het onderwerp verdiepen, men raadplege: C.W.Th. van Boetzelaer (van Asperen) van Dubbeldam, a) De Gereformeerde kerken in Nederland en de zending Oost-Indië in de dagen der Oost-Indische Compagnie. Utrecht, 1906 (dissertatie). b) De protestantse kerk in Nederlandsche-Indië. Haar ontwikkeling van 1620-1939. 's Gravenhage, 1947. Voorts: W.A. Ginsel, De Gereformeerde Kerk op Formosa of lotgevallen eener handelskerk onder de Oost-Indische Compagnie 1627-1662. Leiden, 1931; L. Knappert, Schets van eene geschiedenis onzer handelskerken, in: Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis dl. 21 (1928) blz. 1-46; 81-148 (met index).
- 3) Keuning, J., Petrus Plancius, Theoloog en Geograaf, 1552-1622. Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon N.V., 1946.
- 4) Hoenderdaal, G.J., Wat willen de Remonstranten, in: Remonstrants Weekblad 28 (1969), nr. 25, blz. 2-4.
- 5) Vermaas, J.C., Geschiedenis van Scheveningen. 's-Gravenhage, Mouton, 1926, deel I, blz. 386-390.
- 6) Fruin, R., Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog 1588-1598. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1941, blz. 210.
- 7) Gelder, H.E. van. Gegevens betreffende de haringvisserij op het einde der 16e eeuw in: Bijdr. Meded. Hist. Gen., 32: (1911), blz. 1-62 (zie blz. 14).
- 8) Kranenburg, H.A.H. De zeevisserij van Holland in den tijd der Republiek, Amsterdam, H.J. Paris, 1946, blz. 93. Hierin foutieve verwijzing naar de "opstand van de vissersbevolking te Vlaardingen in 1775", die is te vinden in de grote uitgave

van Hoogendijk's boek 9) in 1893 verschenen en niet in de gerefereerde beknopte uitgave ervan in 1895 verschenen.

- 9) Hoogendijk, Jz., A. De Grootvisserij op de Noordzee. Haarlem, H.D. Tjeenk Willink, 1893, blz. 35.
  - 10) Nijhoff, W., Bibliographie van Noord-Nederlandsche plaatsbeschrijvingen tot het einde der 18e eeuw, tweede druk, bewerkt en aangevuld door F.W.D.C.A. van Hattum. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1953, blz. 96.
  - 11) Molhuysen, P.C., P.J. Bolk, F.K.H. Kossmann (red.), Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. Leiden, A.W. Sijthoff, 1930, Deel 8, kolom 1308. "Westerman, (Adriaan)", dit moet een vergissing zijn, daar Adam Westerman bedoeld wordt. Referentie naar Groot Christelycke Zee-vaert editie 1653.
  - 12) Kolkman, J.G. Al bladerende in... "De godvreezende zeeman" (en stoeiende met herinneringen, in: De Visserijwereld 33 (1974), nr. 51/51, 4 blz.
  - 13) Aa, A.J. van der, Biographisch Woordenboek der Nederlanden. Haarlem, 1862. Zie onder Leeuwarden (Nicolaas Simon van). Hier vermelding van tien publicaties van hem. Referentie naar Godvreezende Zeeman 9e druk 1761! Voorts zeven referenties naar N.S. van Leeuwarden. Zie tevens onder Leeuwarden (Simon van) "neef van den gemelden", dit is m.i. onjuist daar in de Godvreezende Zeeman een gedicht van hem voorkomt opgedragen aan zijn "Broeder".
  - 14) Honoré Naber, S.P.L.', Reizen van Willem Barents, Jacob van Heemskerck, Jan Cornelisz. Rijp en anderen naar het noorden (1594-1597). Deel 2. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1917, blz. 259 (Werken Linschoten Vereeniging XV)
  - 15) Honoré Naber, S.P.L.', Walvischvaarten, overwinteringen en jachtbedrijven in het hoge noorden 1633-1635. Utrecht, N.V.A. Oosthoek, 1930. Hierin herdruk Jacob Segersz van der Brugge, Journael of dagh-register gehouden bij seven matroosen, in haar overwinteren op Spitsbergen in Maurits-Bay (1635), blz. 155.
  - 16) Ratelband, K., Vijf dagregisters van het kasteel São Jorge da Mina (Elmina) aan de Goudkust (1645-1647). 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1953 (Werken Linschoten Vereeniging LV) blz. 361-384.
  - 17) Colenbrander, H.T. Korte Historiael en de journaels aenteyckeninghe van verscheyden voyagiens in de vier deelen des wereldts-ronde als Europa, Africa, Asia ende Amerika gedaen door David Pietersz. de Vries, Martinus Nijhoff, 1911, blz. 8 journael (Werken Linschoten Vereeniging III).
- Scheurleer, D.F., Van varen en van vechten. Verzen van tijdgenooten op onze zeehelden en zeeslagen, lof-en schimpdichten, matrozenliederen. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1914, zie deel 2 (1655-1678), blz. 1-2. Dit is de volksuitgave van "Onze mannen ter zee, in dicht en beeld. Gedichten, portretten, penningen en grafmonumenten door tijdgenooten, 1572-1799. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1912-15, 3 dln.
- 18) Godée Molsbergen, E.C., 1922. Reizen in Zuid-Afrika in de Hollandse tijd, Deel 3. Tochten langs de Z.O. kust en naar het Oosten 1670-1752. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1922, blz. 70 (Werken Linschoten Vereeniging XX).
  - 19) Boissevain, C. Leven en streven van L.R. Koolemans Beynen. Haarlem, H.D. Tjeenk Willink, 1810, blz. 196-197.
  - 20) Anon., Veilingcatalogus, The collection M. Buisman J.Fz. Book auction sale 12th and 13th December 1972. Utrecht, J.L. Beijers, 1972. Zie hier item 1132, de editie van

- 21) Anon., Veilingcatalogus. The library of the late Gerrit Jan Honig, Zaandijk. Book auction sale 28th, 29th and 30th October 1969. Utrecht, J.L. Beijers, 1969; zie hier de items 248, 249, 250, de edities van respv. 1704, 1712, 1727.
- 22) Jaarverslag 1971-1972. Vereeniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum, Amsterdam, 's Lands Zeemagazijn, 1973, blz. 50. Hier vermelding van verkrijging Godvreezende Zeeman editie van 1748, en het bezit van de edities van 1815, 1845, 1865 en 1882.
- 23) Anon., Catalogus van de geschiedkundige tentoonstelling van het Nederlandsche zeezezen 's-Gravenhage, 1900, de nrs. 1717 (A. Stellingwerf) en 2207, alwaar nog veel meer liedboeken staan beschreven. Niet geraadpleegd, maar wel van belang voor het opsporen van oude liedboeken zijn de veilingcatalogi van Fred. Muller (1893) en R.W.P. de Vries (1907) (Mededeling A.H. Huussen jr.).
- 24) Scheurleer, D.F., Lijst der in Nederland tot in het jaar 1800 uitgegeven Liedboeken. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1912, blz. 89, 103.
- 25) Dronckers, E., Verzameling F.G. Waller. Catalogus van Nederlandsche en Vlaamsche populaire boeken. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1936, blz. 243.

MENGELWERK

De schipbreuk van de 'Johanna Galey' op de Tunesische kust (1762)

Dr. G.S. van Krieken

"Toen ik en een paar anderen naar de zee keken, bemerkten we in de verte een schip zonder zeilen. Nu eens kwam het dichterbij, dan weer verwijderde het zich. Het was erg koud. Toen ik 's avonds de koeien naar hun eigenaar terug bracht, vertelde ik deze wat ik gezien had. Hij weigerde mij te geloven, de andere herders moesten mijn verhaal bevestigen. De volgende dag keerden we met de koeien naar de weidegronden terug. Daar zagen we dat het schip nu veel dichterbij de kust gekomen was. Er woedde toen een hevige storm waarin ook een schip dat pelgrims vervoerde, vergaan is. De zee was zo woelig dat niemand zich op het strand waagde.

Toen de Mogods, die hun tenten dicht bij de kust opgeslagen hadden, het schip bemerkten, kwamen ze in grote getale. Nieuwsgierig keken ze naar dat schip zonder zeilen dat nu eens vlak bij de kust was en vervolgens weer afdreef. De zoon van sjeik Dhouïa vernam het nieuws ook. Hij droeg zijn mensen op de nacht aan het strand door te brengen om de stranding van het schip af te wachten. Toen zij tegen hem zeiden dat het erg koud was, beval hij hen in de moskee (die aan de kust ligt) een vuur aan te leggen om zich daarbij te warmen. 's Ochtends bleek dat het schip niet meer dan een mijl uit de kust verwijderd was. Ben Dhouïa, die inmiddels zelf verschenen was, vroeg vrijwilligers die goed konden zwemmen om te gaan onderzoeken of er zich iemand op het schip bevond. Drie mannen werden uitgekozen, die zich ontkleed in zee waagden. De golven waren hoger dan bergen. Aan boord van het schip gekomen, troffen zij slechts een jankende hond aan; volgens anderen waren er ook een of twee varkens aan boord. Toen zij de scheepshutten binnengingen vonden zij daar aan een spijker een hoed. Die was getooid met in goud en zilver gezette edelstenen en moet aan een christelijke hoogwaardigheidsbekleder toebehoord hebben. Bij hun verdere onderzoek ontdekten zij ook een sabel waarvan de schede versierd was met goud, zilver en edelstenen, en twee kleine met zilver ingelegde geweren. Op een tafel troffen zij zilveren schotels aan. Zij waren hoogst verbaasd dat er geen mens aan boord was. Na elk een kostbaar voorwerp bij zich gestoken te hebben, begonnen zij aan de terugtocht. Het geweld der golven was nu zo hevig dat zij, ondanks de aanmoedigingen die hun makkers hen toeriepen, nauwelijks vooruitkwamen. Dicht bij de kust moesten zij, uitgeput, de meegenomen voorwerpen loslaten. Het kostte erg veel moeite hen behouden uit zee te halen. Eenmaal aan wal waren zij door de kou zo verstijfd dat ze in wollen kleren gewikkeld moesten worden om weer op temperatuur te komen. Na bijgekomen te zijn van de kou en de vermoeienissen, vertelden ze aan Ben Dhouïa wat ze aan boord gezien hadden.

Het was intussen donker geworden. Toch verlieten de aanwezigen, in afwachting van de schipbreuk, het strand niet. Kort na middernacht hoorde men het geluid van een geweldige botsing, het leek wel alsof er een kanon afgeschoten werd: het schip brak op de rotsen. Bij het krieken van de dag zagen wij in zee stukken laken, in alle mogelijke kleuren drijven. Een ieder haastte zich om zoveel mogelijk aangespoelde goederen te jatten. Sjeik Ben Dhouïa, zijn knechten, vrienden en onderdanen verzamelden veel laken, de hoeveelheid was zo groot dat de sjeik muilezels liet komen om de goederen te transporteren. De dieren hadden een dag lang werk.

De zee hield maar niet op allerlei Indische waar als peper, muskus, koffie en onbekende produkten aan land te spoelen. Men vond ook ijzeren busjes gevuld met kleine blaadjes die op die van de kapper leken. Toen men die in Beja toonde, zeiden kooplieden daar dat het thee was waarvan je op dezelfde manier als koffie een drank kon maken. Veel mannen en vrouwen kwamen naar de plaats van de schipbreuk om alles wat hen voor de voeten kwam op te rapen: Indische waar, neteldoek, gaas en stukken laken, gewone en kostbare, in alle mogelijke kleuren. Sommige van die stoffen brachten niet minder dan twaalf piaster per el op. De tenten van de bewoners van de streek waren weldra vol met goederen die uit Indië of de christenlanden afkomstig waren. Slimme lieden uit Beja verkochten toen hun alledaagse koopwaar, zoals door de bergbewoners gedragen haïks, en kochten voor het zo verkregen geld muskus, gaas of witte, Indische katoen. Daarop gingen ze die goederen in Tunis verkopen. Zo werden armen rijk. De eersten verwierven voor niet meer dan tien of vijftien piaster een stuk laken van dertig el en voor twee piaster een stuk gaas. Ook kochten zij allerlei stoffen die de christelijke hoogwaardigheidsbekleders dragen zoals velours